

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. І. І. МЕЧНИКОВА

БІГУНОВА Наталя Олександрівна

УДК 811.111'371(043.3)

**РІВНЕВЕ ПОДАННЯ КОНЦЕПТУ ЧАСУ
В УСНОМУ НАРАТИВНОМУ ДИСКУРСІ
(на матеріалі сучасної англійської мови)**

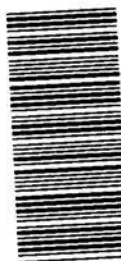
Спеціальність 10.02.04 – германські мови

Ш142.21

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

NBONU

1397764

Є0/90/Є1

Одеса - 2003

Рсрр
110160

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
МІРОШНИЧЕНКО Марта Василівна,
Одеський національний університет
ім. І. І. Мечникова,
доцент кафедри теоретичної
та прикладної фонетики англійської мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
МІЗЕЦЬКА Віра Ярославівна,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри іноземних мов;

кандидат філологічних наук, доцент
ТКАЧЕНКО Людмила Леонідівна,
Херсонський державний університет,
завідувач кафедри романо-германських мов.

Провідна установа: Київський національний лінгвістичний
університет, кафедра граматики
і історії англійської мови,
Міністерство освіти і науки України.

Захист відбудеться "26" червня 2003 р. о 13.30 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.051.02 Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова за адресою: 65058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26, ауд. 91.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (65026, м. Одеса, вул. Преображенська, 24).

Автореферат розіслано "16" травня 2003 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Сер

Черноіваненко Є. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність роботи. Реферована дисертація присвячена дослідженню ролі рівневих ресурсів мови в реалізації концепту часу в усному наративному дискурсі.

Відправною точкою дослідження слугував постулат про когнітивну основу будь-якого семантичного явища: значення в мові реалізується одночасно на всіх її рівнях: лексичному, граматичному і фонетичному.

Вивчення смислової організації дискурсу вимагає інтегрального підходу. У зв'язку з цим одним з завдань сучасної лінгвістики є визначення функцій різних мовних засобів при передачі смислу дискурсу. Роль просодії у формуванні смислу дискурсу вивчена ще недостатньо. Тому в даному дослідженні зроблено спробу співвіднесення просодії і лексико-граматичних засобів при реалізації концепту часу в усному наративному дискурсі. Врешті-решт, це ще одна з можливих спроб вирішення проблеми співвідношення мови й мислення.

Розуміння концептуалізації як деякого "наскрізного" для різних форм пізнавальної діяльності процесу структурування знання у відповідності з певним набором характерних для деякого даного рівня синтаксичних і семантичних норм тільки починає формуватися. Проблемою концептуалізації фрагментів дійсності засобами мови займаються такі лінгвісти, як О.С. Кубрякова, Т.В. Булигіна, Д.М. Шмельов, Ю.С. Степанов, О.О. Селіванова, С.О. Жаботинська, Г.М. Андреева, О.Н. Баранов, Р.М. Фрумкіна, Н.Д. Арутюнова, В.З. Дем'янов, В.І. Карасик, І.П. Сусов, С.Є. Нікітіна, R.L. Trask, D.L. Medin, E.E. Smith, M. Bowerman, S. Levinson та ін.

Іншою галуззю філології, що являє інтерес для даної роботи, є наратологія. Наративний дискурс було обрано як об'єкт дослідження, бо всі дослідники, які займалися наративом (W. Labov, G. Prince, J.A. Robinson, R.E. Longacre, M. Toolan, S. Tirkkonen-Condit, M. L. Pratt, D. Schiffrin, J. Hinds, D.E. Rumelhart, D. Young, H. Miller, M.I. Ryan, B.H. Smith, T. Trabasso, Г.М. Андреева, О.В. Падучева, Н.О. Магнес, О.Г. Гиль), відзначають як одну з його основних інваріантних ознак наявність темпоральних показників. Темпоральна функція наративу полягає в тому, що він є способом збагнення часу: він виділяє різні моменти в часі і встановлює зв'язок між ними, дає змогу вбачати сенс у самих часових послідовностях, вказує на фінал, розкриває значення часу.

Таким чином, актуальність роботи обумовлена, з одного боку, зростаючим інтересом лінгвістики до концептуалізації фрагментів довколишньої дійсності засобами мови і, з іншого боку, своєчасністю застосування методики рівневого аналізу при вивченні усного дискурсу.

1397764
Національний університет
Одеса

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження було скоординовано з плановими науковими темами, які кафедра теоретичної та прикладної фонетики англійської мови ОНУ розробляла з початку 90-років. Визначення рівневих характеристик усного наративного дискурсу здійснювалося в межах комплексної теми "Дослідження звукового дискурсу" (наказ по Одеському національному університету ім. І.І. Мечникова № 1037 – 18 от 19.06.01 р., номер теми 259), яка зараз розробляється кафедрою.

Об'єктом спостереження є вид природно-мовної усної комунікації – наративний дискурс. Як **предмет** дослідження обрано взаємодію лексико-граматичних і просодичних засобів, які реалізують концепт часу в англійському усному дискурсі.

Матеріалом дослідження слугували усні, не зафіксовані в письмовому мовленні, наративи на побутові теми загальною тривалістю 90 хвилин, зібрані колективом видавничого центру Оксфордського університету як посібник з аудіювання непідготовленого мовлення. За змістом ці фрагменти мовлення носіїв мови є побутовими розповідями про якусь неординарну подію, що мала місце в житті оповідача.

Метою даної роботи є визначення комбінованих засобів англійської мови – актуалізаторів концепту часу в усному наративному дискурсі.

Поставлена мета визначила такі **завдання** дослідження:

- 1) класифікація ресурсів мови, які використовуються в реалізації концепту часу в усному наративному дискурсі;
- 2) вивчення репрезентованості концепту часу функціонально-семантичними полями (ФСП) часу в наративі;
- 3) класифікація лексико-граматичних і фонологічних засобів, які реалізують ФСП **передуювання, послідовності, одночасності, протяжності, кратності/однократності та часової локалізованості** в англійському усному наративному дискурсі;
- 4) визначення характеру взаємодії рівнів мови в реалізації концепту часу в звуковому мовленні.

У даній роботі використано такі **методи**:

- інтегральний метод – для цілісного аналізу, з використанням системного підходу, у розгляді окремих структурних одиниць наративу лише з точки зору їх участі в реалізації концепту часу;
- метод лінгвістичного опису – для планомірної інвентаризації темпорально забарвлених одиниць мови і пояснення особливостей їхньої побудови та функціонування з урахуванням перехідних випадків;

– функціонально-семантичний метод – для вивчення реалізації певного темпорального значення засобами мови;

– експериментально-фонетичний – для вивчення компонентів частоти, інтенсивності та тривалості звуків мовлення.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в роботі:

- запропоновано новий концептуальний підхід до вивчення мовних засобів наративу як одного з засобів описати та обґрунтувати взаємодію лінгвістичних і мисленнєвих категорій,
- системно описано всі рівні мови – граматичний, лексичний та фонологічний, що беруть участь у реалізації концепту часу в усному наративному дискурсі,
- темпорально забарвлені одиниці класифіковані за функціонально-семантичними полями часу, які реалізувалися у вивченому дискурсі,
- вперше визначено інваріантний акустичний образ кожного з репрезентованих полів часу, які сформувалися у процесі реалізації усних наративних дискурсів.

Теоретична значущість дослідження репрезентована в описі та обґрунтуванні концептуального підходу до дослідження ресурсів мови у процесі формування дискурсу. Оскільки роль просодії у формуванні сенсу дискурсу вивчена ще недостатньо, в даному дослідженні зроблено спробу співвіднесення просодії й лексико-граматичних засобів при реалізації концепту часу в одному з видів дискурсу.

Практичне значення даної роботи полягає в можливості використання запропонованого підходу в процесі вивчення рівневих засобів мови, що реалізують те чи інше значення. Репрезентованість концепту часу темпоральними полями може бути застосована у викладанні англійської мови. На основі результатів електро-акустичного експерименту можуть бути розроблені методичні вказівки для навчання студентів правильному інтонаційному оформленню наративу. Крім того, результати дослідження можуть бути використані при розробці спецкурсів із просодичних особливостей дискурсу, для проведення семінарів і практичних занять, у ході читання теоретичних курсів з філософії мови, граматики, лексикології, фонетики і фонології, а також при написанні підручників і навчальних посібників з методики викладання усного мовлення.

Апробацію результатів дослідження було здійснено в доповідях на засіданнях кафедри теоретичної і прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова (1998, 1999, 2001, 2002, 2003), на засіданнях секції фонетики наукових конференцій в Одеському

національному університеті ім. І.І. Мечникова (1999, 2000, 2001, 2002, 2003), на 3-ій міжвузівській науковій конференції Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського “Функціональна лінгвістика. Мова. Людина. Влада” (Ялта, 2001).

Структура та обсяг дисертації. Робота викладена на 225 сторінках друкованого тексту (основний текст – 183 сторінки). Складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 307 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **“Вступі”** обґрунтовується вибір теми, її актуальність, визначаються мета і завдання дослідження, розкривається новизна теми, її теоретична та практична цінність, з’ясовуються основні методи дослідження і теоретичні положення, що виносяться на захист.

У **першому розділі, “Про компоненти теми дисертації та їхнє місце у сучасній лінгвістичній літературі”**, висвітлено чотири основні напрями дослідження: 1) філософія мови, у сферу якої входить концептологія; 2) наратологія; 3) теорія дискурсу 4) рівнева структура мови та мовлення.

Найновішим напрямом даного дослідження, який набуває в лінгвістиці все більшу популярність, можна вважати **концептологію**. Вона є складовою частиною **філософії мови**, яка, у свою чергу, є однією з гілок **філософії**. У філософії й лінгвістиці є спільний інтерес – **семантика**.

Семантична інтерпретація мовних одиниць, призначених для номінації екстралінгвальних об’єктів, вимагає врахування структури відповідних концептів, існуючих у колективній мовленнєвій свідомості членів етнокультурного суспільства. Концепти як когнітивні структури не просто відображають характерні риси відповідних екстралінгвальних об’єктів, співвіднесених із мовними одиницями, а виступають як мисленнєві реалізації таких об’єктів, формуючи систему колективних уявлень про світ, яку прийнято називати мовною картиною світу. Їхня єдність у межах даної мовної спільноти забезпечується стабільним характером базових концептів і високим ступенем ідентичності їхнього значення для всіх членів колективу.

Концепти прийнято вважати вираженими у мові основними, мінімальними одиницями словесного мислення; багатомірними культурно значущими соціопсихічними утвореннями в колективній свідомості, опрідметченими у тій або іншій мовній формі.

Серед різноманітних концептів особливу роль відіграють ті багатомірні соціопсихічні утворення, які слугують орієнтирами буття. До числа таких орієнтирів відноситься **концепт часу**, що є центром дослідження в даній роботі. Вибір наративу як предмета дослідження обумовлений тем, що

різноманітні уявлення про час практично завжди присутні у такій композиційній формі, як наратив.

Наративна форма мовлення займає унікальне місце у мовному досвіді людини, характеризується змістовною, жанровою і стилістичною універсальністю та має загальнокультурне і філософське значення.

В інваріанті оповідального тексту реалізується текстова категорія особливого роду, яка називається наративністю і включає в себе ознаки динамічності (хронологічної й подієвої), правдоподібності, конкретності та одиничності події, яка описується, а також дескриптивності й темпорально-локативної дистантності.

Наратив з позицій його утворення і сприйняття видається особливим мовленнєвим актом, який виникає у певних ситуаціях і виконує такі функції, як інформація, розвага, переконання, переключення уваги.

Наратив розглядається не тільки як особлива мовленнєва структура, але й як особлива дискурсна одиниця.

Наративний дискурс розуміється як комунікативна подія і передбачає наявність трьохкомпонентної схеми аналізу: оповідач – наратив – слухач.

Усний побутовий наратив припустимо розглядати як специфічний оповідальний жанр, для якого типовим є поєднання діалогічних і монологічних характеристик, потенційна семантична неоднозначність при інтерпретації адресатом егоцентричних елементів (у разі оповідання від першої особи), а також строга структурна організація.

Як робоче визначення **усного наративного дискурсу** (далі УНД) у дисертації приймається поліфункціональне комунікативне семантико-структурне утворення, вид природно-мовної усної комунікації, головним для якої є подієвість, передача дій у часовій послідовності, для якої типовим є сполучення діалогічних та монологічних характеристик і яка характеризується експресивністю.

Першопричиною породження усного наративного дискурсу є ситуація – фрагмент об’єктивно існуючої екстралінгвальної реальності.

Мотив є психічною реакцією на “зовнішнє подразнення” – ситуацію. Серед мотивів, що ведуть до породження усних наративів, виділяються бажання проінформувати, уберегти від небажаних вчинків, застерегти, або, навпаки, підштовхнути слухача до якихось дій (дати урок чи приклад слухачам); самовиправдання власних вчинків; бажання осмислити власні дії; бажання привернути увагу; зняття психологічної напруги, внутрішнього конфлікту; бажання викликати схвалення, похвалу, покрасуватися, виставити себе у вигідному світі.

Подія, описана в наративі, повинна відповідати, щонайменше, одному з

таких критеріїв: 1) здійснені вчинки повинні бути непростими; 2) має бути очевидна або передбачувана причина для дії, яка штовхає оповідача до її вирішення; 3) нормальний ланцюжок подій повинен перериватися раптовими діями; 4) який-небудь аспект ситуації – учасники, предмети, процеси – мають бути незвичайним або дивним для особистого досвіду оповідача.

УНД має інваріантну структуру, яка в найбільш повному вигляді включає: резюме (сумування ситуації), орієнтацію, ускладнення, оцінку, результат, код.

Наступний напрям дослідження, зафіксований у змісті дисертації, – рівнева структура дискурсу. Рівневий підхід до вивчення мови й мовлення застосовувався з давніх давен і в теорії лінгвістики, і у практиці, наприклад, при укладанні підручників і посібників з мови в цілому і, зокрема, посібників з граматики.

Лінгвістичне моделювання ознакового розгортання концепту здійснюється системою мовних категорій. Ці категорії різноманітні – прагмалінгвістичні і лінгвосемантичні, лексичні й граматичні, просодичні, але вони не існують ізольовано, вони завжди репрезентовані у вигляді ознакових пучків-кластерів та інших складних єдностей.

Для позначення часових відношень у наративі вживаються різноманітні одиниці плану вираження:

1) граматичні:

- а) *морфологічний час* – часові форми дієслів,
- б) *синтаксичний час* – категорія часу речення;

2) лексичні (лексичний час). Сюди відносяться часові прислівники, а також іменники, дієслова, прикметники, у лексичне тлумачення яких входить компонент часу;

3) фонологічні – висота тону, мелодія, ритм і темп, які беруть участь в інтонаційній виділеності темпорально забарвлених одиниць.

Взаємодіючи одне з одним у конкретному висловлюванні, різноманітні, різноманітні засоби вираження значення часу формують темпоральну перспективу речення, яка віддзеркалює семантичну картину його часових відношень.

У *другому розділі, “Лексико-граматичні засоби реалізації полів часу в усному наративному дискурсі”*, описано результати дослідження лексико-граматичних засобів реалізації виділених шести темпоральних полів на матеріалі 18 усних наративних дискурсів.

Важливість концепту часу для наратива виражається насамперед у тому, що часова організація подій, про які йде розповідь, визначає репертуар мовних засобів. Будучи істотною ознакою дійсності, час фіксується в

лексичній семантиці великої кількості слів. У корпусі частин мови досліджених дискурсів було виявлено групу одиниць – числівників, прикметників, дієслів, прислівників, які характеризує присутність в їхній семантичній структурі часового значення. Важливим лексичним засобом реалізації ФСП темпоральності в усному наративному дискурсі є вживання дієслів акціональної та статуюально-динамічної семантики, тобто дієслів конкретної фізичної дії, руху, зміни становища, мовленнєво-мисленнєвої дії:

- I put the 65 quid onto the papers on the top lefthand drawer of my desk and then I went out of the door onto the veranda and locked the door.

Лексико-синтаксичний рівень полів часу в УНД представлений темпоральними висловлюваннями, означеними одним словом, словосполученням і реченням. Наприклад:

- And then I came across a solid crowd of people and I started to move through them.
- So, I mean, two weeks later, the car broke down again.
- I think it was an hour of six o'clock.

Кількість слововживань з темпоральним значенням у вибірці дослідження склала 35,7% від загальної кількості слів.

Система дієслівних категорій відображає концепт часу крізь призму будови мови. Основу змісту наратива складає подія, що розвивається у часі. Подія розпадається на ряд окремих дій, кожна з яких виражена дієсловом у тому чи іншому граматичному часі. Віднесення події до минулого визначила переважання в УНД форм минулих часів дієслова. Основна оповідальна канва досліджених дискурсів, а в компонентному відношенні – це ускладнення і результат, організована простим минулим часом.

Синтаксичний рівень полів темпоральності формують обставини часу та способу дії, конструкції з переліком однорідних присудків (виражених дієсловами фізичного руху), ланцюговим зв'язком складносурядних і складнопідрядних речень.

Набір відображених у мові темпоральних значень являє собою поняттєву категорію або поняттєве поле часу, а набір значень формальних засобів їх вираження, характерних для кожної мови, складає функціонально-семантичні поля часу даної мови.

Теоретична картина реальності, що вивчається, може бути відтворена шляхом визначення елементарних об'єктів як частин, інтегрантів складних явищ і з'ясування системних зв'язків між елементами. Традиційно у складі концепту розглядаються функціонально-семантичні поля, фрейми, сегменти. Всі вони, в свою чергу, мають роздібнену будову. В даній роботі концепт часу розбито на сегменти минулого, теперішнього, майбутнього, в кожному з

яких реалізовано темпоральні поля **передування**, **послідовності**, **одночасності**, **протяжності**, **кратності/однократності** і **часової локалізованості**.

Дослідження лексико-граматичних засобів реалізації полів часу показало, що мовні ресурси полів не є рівновеликими. Найширшим за кількістю мовних засобів, які його репрезентують, є ФСП **послідовності**, що логічно розміщує всі дії у часовому плані минулого. Мовні засоби, що складають дане поле, у вибірці склали 60% усіх темпорально забарвлених одиниць. Мовні засоби інших полів часу утворюють приблизно рівні масиви. Це пояснюється тим, що в живому мовленні оповідачі рідко вдаються до часових “зламів”, до ретроспекції, викладаючи історію в логічній послідовності; їхнє мовлення відрізняється багаторазовим повтором перелічувальних конструкцій, які забезпечують поступальність дії.

Грамматична структура та лексичне наповнення полів темпоральності відрізняються неоднорідністю. Ядро поля **послідовності** утворюють поширені прості та складносурядні речення, які містять низку дієслів фізичної дії у формі простого минулого часу; а також прислівники і прийменниково-іменні сполучення, що виконують функцію обставин часу, такі як “then, eventually, finally, later, 2 weeks later, after 2 years, in the end, all of a sudden”. До периферії даного поля відносяться граматичні дієслівні форми простого теперішнього проспективного, простого майбутнього і теперішнього тривалого наміру, а також підрядні речення часу.

Ядро поля **передування** утворюють граматична форма дієслова минулого перфектного часу, іменні словосполучення зі словом “ago” або “before”, які виступають у ролі обставин часу, а також складнопідрядні речення часу. До периферії ФСП передування відносяться прикметники “last, previous”, іменники “time, memory, experience”, дієслова “remember, forget, recollect, originate”.

Головним засобом реалізації ФСП **одночасності** є складнопідрядні речення часу зі сполучниками “when, as”, у яких дії головної і підрядної частин на часовій осі зходяться в одній точці. До периферії даного поля відносяться прийменниково-іменні сполучення зі словами “particular, same”, які виконують функцію обставин часу.

Ядром ФСП **протяжності** є граматична форма минулого тривалого часу, прислівники тривалості “lately, recently, since briefly, long slowly, rapidly, gradually, constantly” і словосполучення типу “all night”, “months and months”, “all the time”, “for a long time, by the third day, in those days, from that moment”, які виконують функцію обставин часу або способу дії. До периферії

відносяться дієслова “to last, to continue”, дієслівні сполучення “kept telling”, “recollected him telling”, іменник “time” і прикметники “long, slow”.

Ядро поля **кратності/однократності** утворюють граматична форма простого минулого кратної дії, прислівники частотності “once, always, never, ever, sometimes, again”, порядкові числівники і темпоральні словосполучення зі словами “that, particular, every”. Такі словосполучення виконують синтаксичну функцію обставин часу. Периферійними засобами є граматичні форми простого теперішнього кратного і простого теперішнього постійного, граматичні конструкції “used to, to be used to”, прикметники “only”, “unusual”, “unique”.

Ядро поля **часової локалізованості** утворене прийменниково-іменними словосполученнями з прийменниками **at, on, in**, які вказують на точний момент часу (“at 10 o'clock, at the weekend, at Christmas, on Monday, in June of last year”), словосполученнями зі словами “on the way...” і безособовими реченнями, які називають час, коли відбувалася дія (“It was about midday”). До периферійних засобів належать конструкції “there was/were” і прислівник “now”.

Спостереження над вибіркою даного дослідження дають можливість заключити, що один і той самий темпоратив здатний виражати кілька часових конотацій. Наприклад, дієслівне словосполучення “kept telling” реалізує сему повторюваності та сему протяжності, прислівник “then” виражає і послідовність дій, і передування, прислівник “once” означає як однократність дії, так и передування, прийменниково-іменне сполучення “at seven o'clock” є складником полів часової локалізованості й однократності.

Слова и сполучення слів у наративному дискурсі, що є синтаксичними одиницями, одночасно є носіями темпоральної семи.

Іменники у функції темпоральних поширювачів, які своїм лексичним значенням утворюють часовий план, обов'язково виступають у певній синтаксичній формі, яка з необхідністю несе супровідне лексичному одне певне значення і оскільки це значення властиве формі, а не слову як лексемі, оскільки воно обов'язково з'являється кожного разу, коли слово вживається в цій формі, можна говорити про нього як про значення граматичне, а враховуючи той факт, що ця форма входить до складу іменної групи, тобто явища синтаксичного, можна назвати це значення синтаксичним.

У *третьому розділі, “Просодичні засоби реалізації полів часу в наративному дискурсі”*, визначається роль інтонації в оптимізації передачі змісту дискурсу, описуються інтонаційно-просодичні ресурси, які підлягають вивченню, та аналізуються два етапи дослідження просодичних засобів реалізації темпорального значення: аудиторський і електро-акустичний аналіз.

Темпорально забарвлені лексеми, певні граматичні форми і синтаксичні конструкції утворюють в УНД темпоральні синтагми, які стали центром дослідження на наступному етапі. Кількість темпоральних синтагм у вибірці складає 61 % від загальної кількості синтагм.

Виділені таким чином одиниці дослідження – темпоральні синтагми були піддані перцептивному та інструментальному аналізу, у перебігу якого вирішувалося таке завдання: визначити, як реалізуються у кожному темпоральному об'єкті УНД інтонаційні показники – висота тону, мелодія, ритм і темп.

Суттєвим при проведенні даного дослідження був когнітивний підхід, який спирається на сприйняття того чи іншого повідомлення або іншого явища людиною, а не його відображення машиною. Саме перцептивний аналіз дозволяє сказати, наскільки значимими є ті чи інші просодичні засоби реалізації конкретного комунікативного наміру. Тільки людина, врешті решт, є альфою й омегою когнітивного циклу породження, сприйняття, переробки, категоризації, зберігання і нового породження мовленнєвого твору.

Перцептивний аналіз усних наративних дискурсів проводився за традиційною схемою, яка пропонується, наприклад, в одному з останніх видань підручника з фонетики [Соколова М.А., Гинтовт К.П., Тихонова И.С., Тихонова Р.М. Теоретическая фонетика английского языка. – М.: Гуманит. Изд. центр ВЛАДОС, 1996. – 286 с.]. Основним методом дослідження матеріалу був метод суцільного просодичного аналізу цілих дискурсів. Спостереження над синтагмами показали, що найбільшій просодичної виділеності в УНД набувають темпоральні синтагми.

Аудиторський аналіз темпоральних синтагм показав, що напрямок руху тону в перед'ядерних частинах темпоральних синтагм був переважно низхідним при реалізації полів послідовності, передування і одночасності, низхідним або рівним при реалізації ФСП кратності, тривалості та часової локалізованості. На думку аудиторів, у фразах дискурсів переважають низхідна падаюча і рідше рівна плинна шкали. Аудитори відзначили, що, порівняно з контекстом, темпорально забарвлені одиниці характеризуються широким діапазоном і високим рівнем вимовлення, низхідним напрямком руху тону в передтермінальній частині, варіативністю вживання термінальних тонів і зміною темпу вимовлення (уповільненням або прискоренням).

І, нарешті, експериментально-фонетичний аналіз темпоральних синтагм, які реалізують поля часу в усному побутовому наративному дискурсі, показав, що спільним для всіх полів є вживання поступово низхідних (частіше однонаголосних) шкал і спадно-висхідного тону в нефінальних і середнього спадного тону у фінальних темпоральних синтагмах.

У плані мелодійного оформлення темпоральні синтагми характеризувалися використанням головним чином низхідної ступеневої шкали (рідше використовувалась рівна плинна шкала) у сполученні зі спадно-висхідним тоном (FR) у нефінальних і середнім спадним (MF) тоном у фінальних синтагмах.

Порівняння частотних характеристик темпоральних синтагм з усередненими значеннями ЧОТ жіночих і чоловічих голосів у фразах дискурсів виявляє інваріантне більш-менш значне підвищення значень ЧОТ на наголошених складах у темпоральних синтагмах усіх виділених у роботі полів часу. Найвищим тональним рівнем характеризуються поля одночасності та часової локалізованості (див. табл. 1).

Таблиця 1

Частотні характеристики темпоральних синтагм,
які утворюють ФСП часу в усному наративному дискурсі

№	Типи функціонально-семантичних полів	Мах. ЧОТ у темпоральних синтагмах, Гц		Мах. ЧОТ у нетемпоральних синтагмах, Гц	
		чоловічі голоси	жіночі голоси	чоловічі голоси	жіночі голоси
1	Послідовності	238	303	153	216
2	Передування	195	235		
3	Одночасності	245	321		
4	Протяжності	177	236		
5	Кратності/Однократності	168	249		
6	Часової локалізованості	245	305		

Дослідження зміни величини діапазону частоти основного тону у фразах УНД дає можливість дійти висновку про тісний зв'язок величини частотного діапазону з концептом часу. Темпоральні синтагми, які складають різні поля часу в матеріалі дослідження, характеризуються значним розширенням частотного діапазону. Найширшим діапазоном як чоловічих, так і жіночих голосів характеризуються синтагми у складі полів одночасності та часової локалізованості (див. табл. 2).

Аналіз силових характеристик темпоральних синтагм дає змогу констатувати невелике, але стабільне збільшення силових характеристик чоловічих і жіночих голосів у темпоральних синтагмах, які реалізують усі розглянуті ФСП часу. Однак слід зауважити, що параметр інтенсивності по-різному репрезентований у мовленні чоловіків і жінок: у чоловіків найвищі значення зафіксовані у рамках ФСП протяжності та послідовності, а в жінок – у ФСП кратності / однократності та передування (див. табл.3). Зіставлення частотних і силових характеристик синтагм, які складають усі виділені поля

Таблиця 2

Частотний діапазон темпоральних синтагм, які утворюють ФСП часу в усному наративному дискурсі

№	Типи функціонально-семантичних полів	Частотний діапазон в темпоральних синтагмах, Гц		Частотний діапазон в нетемпоральних синтагмах, Гц	
		чоловічі голоси	жіночі голоси	чоловічі голоси	жіночі голоси
1	Послідовності	108	112	44	59
2	Передування	95	115		
3	Одночасності	120	125		
4	Протяжності	75	70		
5	Кратності/Однократності	72	87		
6	Часової локалізованості	115	125		

Таблиця 3

Силові характеристики темпоральних синтагм, які утворюють ФСП часу в усному наративному дискурсі

№	Типи функціонально-семантичних полів	Мак. інтенсивності в темпоральних синтагмах, db		Мак. інтенсивності в нетемпоральних синтагмах, db	
		чоловічі голоси	жіночі голоси	чоловічі голоси	жіночі голоси
1	Послідовності	67	51	49	46
2	Передування	52	55		
3	Одночасності	53	49		
4	Протяжності	71	50		
5	Кратності/Однократності	62	58		
6	Часової локалізованості	57	49		

часу, виявляє певну рівновагу в розподілі просодичної маркованості темпоративів, тобто поле, що характеризується найвищими частотними значеннями, має менш високі силові значення, ніж у синтагмах інших полів.

У плані темпу мовлення всі темпоральні синтагми характеризувалися значним уповільненням темпу на першому і ядерному наголошених складах. Зміни тривалості наголошених складів, які утворюють темпоральні синтагми різних полів часу, відображені в таблиці 4.

Щодо ритму мовлення, ізохронність відзначена лише в темпоральних синтагмах ФСП послідовності, утворених частинами простих поширених та складносурядних речень. В них перелічування дієслів фізичної дії характеризується ритмічністю мовлення. У рамках інших часових полів ритм є нестабільним, чергованим, що викликано, перш за все, уповільненням темпу мовлення на темпорально забарвлених словах і використанням багатьох прагматичних пауз, а також пауз хезитації.

Таблиця 4

Параметр тривалості в темпоральних синтагмах, які утворюють ФСП часу в усному наративному дискурсі

№	Типи функціонально-семантичних полів	Тривалість наголошених складів у темпоральних синтагмах, мс		Тривалість наголошених складів у нетемпоральних синтагмах, мс	
		чоловічі голоси	жіночі голоси	чоловічі голоси	жіночі голоси
1	Послідовності	323	303	226	226
2	Передування	292	315		
3	Одночасності	367	395		
4	Протяжності	386	393		
5	Кратності/Однократності	368	450		
6	Часової локалізованості	287	305		

У **Висновках** подано рівневу репрезентованість полів темпоральності в усному наративному дискурсі.

Дане дослідження показало, що часова організація розповідаємих подій визначає характер них засобів, які використовує оповідач. Лінгвістичне моделювання ознакового розгортання концепту часу здійснюється системою мовних категорій: прагмалінгвістичних, лінгвосемантичних, лексичних, граматичних, а також просодичних.

В даній роботі мовні засоби наративного дискурсу розподілені по темпоральним функціонально-семантичним полям **передування, послідовності, одночасності, протяжності, кратності/однократності і часової локалізованості**.

Дослідження показало, що виділені на рівнях лексики й граматики темпорально забарвлені одиниці характеризуються в УНД яркою просодичною маркованістю, в якій беруть участь усі компоненти просодії: мелодія, висота тону, діапазон мовлення, частота основного тону, інтенсивність (гучність), ритм, темп, паузація. Поля часу, репрезентовані різними лексичними і граматичними засобами, характеризуються також яскравими просодичними показниками. Зіставлення даних показників з усередненими показниками ЧОТ, інтенсивності та тривалості, характерними для чоловічих і жіночих голосів у вибірці, виявляє, що просодичні значення наголошених складів у темпоральних синтагмах є значно вищими від відповідних значень у “нетемпоральних” синтагмах. Ця закономірність підтверджує гіпотезу даного дослідження про важливість концепту часу в наративі. Крім того, кожне з виділених полів має свій, відмінний від інших, акустичний образ.

**Основні положення дисертації
відображені у чотирьох публікаціях авторки:**

1. Бигунова Н.А. Интонационные параметры нарратива в звучащей неподготовленной речи // Записки з романо-германської філології: Збірник наукових праць факульт. ром.-герм. філол. ОДУ. – Одеса, 1999. – Вип. 5. – С. 19 – 28.
2. Бигунова Н.А. Просодические инварианты составляющих нарратива в спонтанной речи // Записки з романо-германської філології: Збірник наукових праць факульт. ром.-герм. філол. ОДУ. – Одеса, 2001. – Вип.9. – С. 5 – 16.
3. Бигунова Н.А., Нестерова Т.А., Тер-Григорян М.П. О роли просодии в процессе концептуализации объективного мира средствами языка // Функциональная лингвистика. Язык. Человек. Власть: Материалы конференции. – Ялта, 1 – 6 октября 2001. – С. 22.
4. Бигунова Н.А. Уровневое представление ФСП последовательности действий в устном нарративном дискурсе // Записки з романо-германської філології: Збірник наукових праць факульт. ром.-герм. філол. ОДУ. – Одеса, 2003. – Вип. 13. – С. 5 – 22.

Анотація

Бигунова Н.О. Рівневе подання концепту часу в усному нарративному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови. – Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, Одеса, 2003.

Дисертація присвячена визначенню взаємодії засобів усіх рівнів мови при реалізації концепту часу. Було встановлено, що темпоральне значення забезпечується лексичним наповненням, цілеспрямовано аранжованим синтаксисом і набором просодичних факторів.

У роботі вперше здійснено концептуальний аналіз усного нарративного дискурсу.

Результати проведеного дослідження показали, що темпорально забарвлені одиниці характеризуються просодичною маркованістю, в якій беруть участь усі компоненти інтонації.

Ключові слова: концепт, нарратив, дискурс, функціонально-семантичне поле, просодія, час, темпоральність.

Аннотация

Бигунова Н.А. Уровневое представление концепта времени в устном нарративном дискурсе (на материале современного английского языка). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04. – германские языки. – Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова, Одесса, 2003.

Диссертация посвящена определению взаимодействия средств всех уровней языка при реализации концепта времени. Было установлено, что темпоральное значение обеспечивается лексическим наполнением, целенаправленно аранжированным синтаксисом и набором просодических факторов.

В исследовании сделана попытка соотнесения просодии и лексико-грамматических средств при реализации концепта времени в устном нарративном дискурсе.

В работе впервые осуществляется концептуальный анализ устного нарративного дискурса. Материалом исследования послужили устные нарративы на бытовые темы общей длительностью 90 минут. В них были выделены лексические и грамматические актуализаторы концепта времени.

Упомянутые актуализаторы были распределены по функционально-семантическим полям: предшествования, последовательности, одновременности, протяженности, кратности/однократности и временной локализованности. Самым большим количеством представляющих его языковых средств в выборке (58,2%) характеризуется поле последовательности, логично располагающее все действия во временном плане прошедшего, языковые средства других полей темпоральности образуют примерно равные массивы.

Темпорально окрашенные лексемы, грамматические формы и синтаксические конструкции со значением времени образуют в УНД темпоральные синтагмы, количество которых в выборке составило 61 % от общего количества синтагм. Темпоральные синтагмы были подвергнуты перцептивному и инструментальному анализу, в ходе которого было установлено, как реализуются в каждом темпоральном объекте устного нарративного дискурса интонационные показатели: высота тона, мелодия, ритм и темп.

Результаты проведенного исследования показали, что темпорально окрашенные единицы характеризуются просодической маркированностью, в которой участвуют все компоненты интонации.

Данное исследование подтвердило гипотезу о том, что инвариантным признаком устного нарративного дискурса является присутствие в его структуре концепта времени. Было выявлено, что каждое из представленных полей времени характеризуется определенным набором лексико-грамматических средств и имеет свой акустический образ.

Ключевые слова: концепт, нарратив, дискурс, функционально-семантическое поле, просодия, время, темпоральность.

Summary

Bigunova N.A. Level representation of the concept of time in oral narrative discourse (on the samples of contemporary English). – Manuscript.

Thesis for the degree of the Candidate of Sciences in Philology. Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Odesa Il'ia Mechnikov National University, Odesa, 2003.

The thesis starts with a comprehensive survey of diverse approaches to the four linguistic aspects presupposed by the title of the work. They are: conceptology, narratology, Spoken Narrative Discourse, the level structure of language and speech.

The immediate aim of the study is to define the role of semantico-syntactic and phonological means in the realization of the time concept in Spoken Narrative Discourse. The transcript of the samples analysed is given in the supplement.

The author comes to affirming a complex nature of a linguistic signal and gives a detailed description how exactly a temporal meaning is signalled at each level.

The text is supplemented by a bibliography of 307 items.

Key words: concept, narrative, discourse, functional semantic field, prosody, time, temporality.

48/40

Підписано до друку 14.05.2003.
Обсяг 0,75 авт. арк. Формат 60х90/16.
Тираж 100 прим. Папір офсетний. Зам. № 276.

Надруковано у друкарні видавництва "Астропринт"
(Свідоцтво ДК № 132 від 28.07.2000 р.)
м. Одеса, вул. Преображенська, 24, к.13.
Тел./факс: (0482) 26-96-82, 26-98-82, 37-14-25.
www.astroprint.odessa.ua